

**EDWIN D. LAWSON – RICHARD F. SHEIL – ZINAIDA S. ZAVYALOVA /
ЕДВИН Д. ЛОУСОН – РИЧАРД Ф. ШЕЙЛ – ЗИНАИДА С. ЗАВЬЯЛОВА,
Tatar First Names from West Siberia: An English and Russian
Dictionary with Native-Speaker Pronunciation CD / Имена татар
Западной Сибири: Словарь на английском и русском языках.
В комплекте CD с записью произношения имен. [Nyugat-szibériai
tatar személynevek: angol–orosz szótár, a nevek
anyanyelvi kiejtését tartalmazó CD-vel]
HTComGroup, New York, 2014 (2015). xxxiv + 66 lap + CD.**

1. A hangoskönyvek korszakát jóval megelőzően léteztek már hangos szótárak, amelyek elsősorban a különböző nyelvtanfolyamok részeként a helyes kiejtés elsajátítását segítették. Manapság már tatárul is megtanulhatunk az internetről letölthető hanganyagok segítségével. Tatár egyén- és családnevek listája a nevek jelentésével és eredetükre való utalással egyetemben úgyszintén elérhető a világhálón.¹ Az egyes személynevek hangzását azonban ott sem illusztrálják hangfelvételekkel. Éppen ezért hasznos, hogy a szerzők, kihasználva korunk lehetőségeit, könyvüket CD-melléklettel jelentették meg, lehetőséget adva az egyes tatár nevek hiteles, anyanyelvi kiejtésének a megismerésére is.

Az ismertetőmunka a szerzők bemutatásával kezdődik (v–vi). LAWSON a pszichológia emeritus professzora, s számos névtani szakmunka fűződik a nevéhez. SHEIL a zenetudomány professzora volt, ZAVYALOVA elsődleges szakterülete pedig a kommunikáció és a társadalomfilozófia; névtani jellegű írásokat ők is jegyezték már korábban.

A szerzők kínosan ügyeltek a kétnyelvűségre: a kiadványban minden megtalálható angolul és oroszul is. Meglehet, hogy gyakorlati, gazdaságossági szempont vezérelte a kiadót, amikor a bilingvis megoldást választotta, így nem maradt kihasználatlanul a szerzők és a közreműködők nyelvi potenciálja sem. A köszönetnyilvánításban (vii–viii) említett munkatársak is különböző nyelvtudással és szakterületi jártassággal rendelkeznek.

Hagyományos értelemben vett nyelvész és kiadványszerkesztő nincs az alkotógárdában, s már a bevezetőben is számos tipográfiai, központoszási hiba, elírás és tárgyi tévedés maradt, ami a munka általános megítélését fölöttebb kedvezőtlenül befolyásolja.

Azon érdeklődők, akik nem tudják megszerezni a könyvet és a vele járó CD-t, a névanyagot használhatják online változatban is.² Egy-egy név megkeresése és hangfelvételeinek a lejátszása viszont nehézkes az alkalmazott informatikai megoldás miatt. Az egyes neveket kezdőbetűjük alapján 12 csoportba sorolták, s azokat a hangfelvételeikkel együtt 12 fájlban rögzítették. Egy-egy név megkeresése így meglehetősen sok időbe kerül.

¹ <http://tatar.com.ru/names.php>; <http://tatar.com.ru/surname/a.php> (2016. 03. 20.)

² <http://www.fredonia.edu/faculty/emeritus/edwinlawson/tatarnames> (2016. 03. 20.)

2. Az előszóban (ix–x, ill. xi–xii) az olvasható, hogy a témáról ez az első angol nyelven megjelenő könyv. Már itt érezhető, hogy az orosz nyelvű rész az eredeti angol szöveg fordítása. Ezt támasztja alá az utalás, miszerint a tatár személynevek angol–orosz szótára LAWSON és ZAVYALOVA tatár névadási szokásokra irányuló kutatásaiból nőtt ki. Az előszó joggal figyelmeztet, hogy a globalizáció miatt gyors egymásutánban tűnnek el a kis lélekszámú etnikai csoportok és az általuk beszélt nyelvek. E nézőpontból minden közszo, illetve tulajdonnév megőrzése az utókor számára rendkívüli jelentőségű.

Az ismertetés további részében az orosz nyelvű változatra csak kivételesen utalok, mivel a két szöveg között lényeges tartalmi és formai eltérés nincs. A képekkel és táblázatokkal sűrűn megszakított angol szöveg (xiii–xxi) egyébként alig kilenc oldalt tesz ki.

3. A kötet bevezetőjében a szerzők a nevek, a névadási szokások és a nemzeti önállóság, a nemzetiségi jogok egymásra gyakorolt kedvező és kedvezőtlen hatásairól szólnak, különböző országokból származó közelmúltbeli példákra utalva (xiii). Az olvasók tájékoztatást kapnak a nyugat-szibériai tatárok demográfiai adatairól, történetéről és nyelvéről is (xiv). A korábbi kutatási eredmények újraközlésében még a korábbi, a 2002-es népszámlálási adatok szerepelnek, bár rendelkezésre álltak már a 2010-es statisztikai adatok is, összevetésükből pedig megállapítható lett volna a változások iránya is. A szibériai tatár nyelv nem véletlenül szerepel hosszú ideje a veszélyeztetett nyelvek listáján. LAWSONnak és munkatársainak a kutatásai elsősorban azt vizsgálták, hogy a személynévadás és a névviselés gyakorlata hogyan tükrözi a társadalmi folyamatokat, az eloroszosodásnak és az urbanizációnak a Tomszki járás tatár nemzetiségére kifejtett hatását.

A kérdőíves módszerrel végzett anyaggyűjtés a Tomszki járásban élő 100 tatár család (fele tomszki, tehát városi, fele falusi család) 800 tagjára terjedt ki. A válaszadókat osztályozták szociológiai jellemzőik szerint is. Természetes, hogy a városi élet, a magasabb iskolai végzettség együtt jár az eloroszosodással, míg a vidéken élő, kevésbé iskolázott tatár nők a legkonzervatívabbak. A válaszadó falusi lakosság lényegesen kevesebb orosz személynevet és apanevet használ, mint a városban élők. A városban élő tatárok többet tudnak nevük jelentéséről, mint a falusiak. A leggyakoribb tatár személynevek (xviii–xix) kivétel nélkül arab–perzsa eredetű, az iszlám vallással összefüggő nevek. A falun élők ma is több vallási szokást tartanak meg, mint a városlakók, akik közül a fiatalabbak nem tűnnek vallásosnak. Talán ezzel függ össze a kutatók azon megállapítása is, hogy a városi adatközlők nem szentelnek akkora figyelmet a névadási ceremóniáknak, mint a vidékiek. A névválasztás fő szempontjának azonban mindkét csoport tagjai a név jó hangzását tartották. Ez utóbbi megállapítás alapján tanulságos átfutni a leggyakoribb tatár személynevek listáját, amelynek elején a férfinevek közül a *Rinat*, a *Ramil*, a *Renat* és a *Marat* áll, a női nevek között pedig a *Zulfiya*, az *Alfiya* és a *Nailya* a legkedveltebb.

Megtévesztőek a névtani műszóként használt Mismatches (xix) és Несоответствия (xxviii) alcímek. A szerzők meghatározása szerint ez a bizonyos eltérés/különbség akkor áll fenn, amikor a válaszadónak két (személy)neve van, mégpedig egy hivatalos (orosz), illetve egy tatár, a nemzetiségi közösségben, családi és baráti körben való használatra. A példákból megállapítható, hogy ez esetben névpárokról van szó; az elsődleges (domináns, eredeti) tatár név mellett veszik fel szükség esetén az idegen, orosz személynevet. (LAWSON és ZAVYALOVA korábbi előadásában részletesen bemutatta az adatközlők által viselt orosz–tatár személynévpárokat; kár, hogy itt elmaradtak a teljes anyag hivatalos – formális, orosz – és tatár neveinek összes névpárját tartalmazó táblázatok.) A magyar

névtani szakirodalom ezt a jelenséget kettős névhasználatként, kétnevűségként ismeri. A tatár személynév mellé felvett orosz személynév szinte szabályszerűen ugyanazzal a hanggal (betűvel), sőt néha azonos szótaggal vagy hangcsoporttal kezdődnek (pl. *Rakiya* : *Raisa*, *Minulla* : *Mikhail*). A városi tatár lakosság közel egyharmadának van orosz keresztnéve is, míg ez az arány a falusi tatárok esetében a 10%-ot sem éri el (xx). Azonban az erős orosz nyelvi és kulturális hatás alatt élő szibériai tatárok névadási és névhasználati mintái egyre inkább ennek a kettősségnek felelnek meg.

A kiadvány értekező része összegzéssel végződik (xx). Ebből megtudhatja az olvasó, hogy a nyugat-szibériai nevek történetileg három rétegre oszthatók fel: a régi (török, arab, perzsa eredetű), az új (török, iráni, tatár, orosz eredetű) és az oroszokon keresztül az európai nyelvekből átvett legújabb nevek rétegére. Az utóbbiak közt látjuk az *-ov/-ova*, *-yev/-yevna*, *-vič* és a hasonló orosz család- és apanévképzőkre végződő tatár családneveket.

4. A szótári címszavak és az egyes nevek hangzásának az írásos rögzítéséhez többszörös fonetikai átírási rendszerre volt szükség (xxxii–xxxiii). A szótári rész előtt található kiejtési útmutatóknak az lenne a szerepük, hogy segítsék az IPA átírási rendszer szerint közölt címszavaknak, valamint az angolul olvasók számára kialakított és az adott nevek helyes kiejtését lehetővé tevő speciális, BBC-szabvány szerinti átírási rendszernek a megismerését és értelmezését, ám e funkciójuknak nem felelnek meg. Először is azért, mert a cirill betűk megjelenítésére kevésbé szerencsés fontkészletet használnak, másodszor pedig azért, mert a temérdek kisebb-nagyobb hiba, az áttekinthetetlen és túlbonyolított táblázatok a szinte felismerhetetlen orosz szavakkal egyetemben teljesen használhatatlanok. Jelen állapotukban e „segédletek” nemigen segítik a különféle átírási rendszerekben való tájékozódást.

A bevezetést követi a nyugat-szibériai tatár személynév szótára (1–59), amely több mint 500 tatár név cirill és latin betűs alakját, illetve a kiejtést megkönnyítő fonetikai átírást és jelentését tartalmazza. Az egyes névcikkekben megtudhatjuk, hogy az adott nevet férfiak („M”) vagy nők („Ж/Ф”) viselik-e, s hogy a gyűjtött anyagban hányszor fordul elő. A tatár személynév nagy része arab vagy perzsa eredetű, és az iszlám hitvilággal kapcsolatos fogalmakat tükrözi. Sokkal kisebb az eredeti török nevek aránya, ami általában elmondható a törökség más népeinek személynéveiről is. Etimológiai szempontból a teljes kép azonban jóval tarkább, s jó néhány név eredete és jelentése még ismeretlen.

A szócikkek elején IPA átírásban külön sorba kiemelt címszavak világossá teszik a kérdéses nevek szótagolásának módját, és a főhangsúlyos szótagot is megjelölik az előtte álló tompa ékezzettel. A több mint 50 oldalas szótárban azonban a formai, szerkesztési hibákon túl sajnos se szeri, se száma az etimológiai tévedéseknek is, és e hibásorozat folytatódik a szótár után következő forrás- és szakirodalom-jegyzékben is. A szövegek illusztrációk (fényképek, térképek) minősége is messze elmarad attól a színvonaltól, amelyet egy napjainkban megjelentetett szakmai jellegű kiadványtól elvárhatnánk.

5. Az ismertetett nyugat-szibériai tatár személynév szótár tudományos értéke mindenképp előtt abban rejlik, hogy a szerzők saját gyűjteményük recens adatait dolgozták fel, és ezekből vontak le következtetéseket – a statisztikai adatokat is figyelembe véve – a társadalomban zajló urbanizációs és a hozzá társuló eloroszosodási folyamatokra vonatkozóan. E folyamatok hatása jól kimutatható a személynévadási, névviselési szokások változásában, akár nyelvészeti (névtani), akár szociológiai módszerekkel. A globalizáció

itt is a hagyományos kultúra háttérbe szorulását okozza. A városi és falusi nyugat-szibériai tatárok veszélyeztetett nyelvi közösségeiben végzett kutatások ennek a változásnak a személynévadási és névhasználati szokásokra gyakorolt hatását igazolják.

BASKI IMRE

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem

NÉMETH ZOLTÁN, *Álnév és maszk*

Líceum Kiadó, Eger, 2013. 94 lap

1. NÉMETH ZOLTÁN tíz tanulmányból álló kötete az álnév kérdéskörét vizsgálja, elsősorban irodalomtudományi és irodalomtörténeti kiindulópontokból közelítve anyagához. Mivel a szerző felfogásában a maszkos, álneves irodalom a posztmodern irodalmának jellegzetes ismertetőjegye, a tanulmányok példaanyagát főként a magyar posztmodern irodalom művei szolgáltatják. A vékonyka kötet tanulmányai a maszkos irodalmat és az álnév kérdését más-más aspektusból világítják meg, ezért a vizsgált és a szemléltetés-képpen megemlített posztmodern művek többszörösen is visszaköszönnek anyagukban.

2. Az első tanulmány az *Álnév és anonimitás* címet viseli (7–18). Ebben arra a megállapításra jut a szerző, hogy az irodalom területére érkezve minden név fiktív névként értelmezhető, azaz az erős azonosítási funkcióval bíró szerzői név eltolódik az életrajzi névtől, így minden szerzői név álnév is egyúttal. NÉMETH felhívja a figyelmet arra, hogy az álnév nem csupán az irodalom területén használatos és vizsgálható, hanem a mai internetes szövegek, a honlapok, blogok, kommentek alapvető sajátossága is, az anonimitással együtt. Az álneveknek és az anonimitásnak minden szépirodalmi korszakban vannak általános és egyedi jellemzői, illetve korszakonként vizsgálva eltéréseket tapasztalhatunk az álneves vagy anonim megszólalásformák tekintetében. Ugyanakkor a szerzői név feltüntetése egy mű közlése esetében nem mindig volt evidens, hiszen az irodalom kezdeti szakaszait sokkal inkább jellemezte az anonimitás.

Az *Álnév és hatalom* című tanulmányban (19–25) NÉMETH ZOLTÁN abból a tényből kiindulva vázolja fel elképzeléseit, hogy a kisebbségi helyzet és a társadalmi gyakorlat sok esetben beleszól a név alakjába. Arra, hogy a folyamatosan változó társadalmi gyakorlat névalakok egész sorát hozhatja létre, példaként Mikszáth Kálmán nevének számos változatát hozza fel az iskolai és anyakönyvi nyilvántartásokból (*Mixáth Kálmán, Mixádt Kálmán, Mikszát Kálmán, Mikszáth Kálmány* stb.), illetve kitér arra is, hogy mindemellett az írónak körülbelül 135 álneve volt. A szerző szerint a társadalmi gyakorlat Mikszáth nevének esetében felülírja a születési név és az álnév filológiai pontos elkülönítését azzal, hogy névváltozatok sokaságát eredményezi. Konklúzióként megállapítja, hogy egy névbe mindig több identitás íródik bele, amelyek egymásba kapcsolódhatnak, egymást értelmezhetik.

Az *Álnév és nemiség* című tanulmány szerint (26–32) a hetvenes évektől kezdődően a magyar posztmodern irodalom nyelvi kreativitása az álneves-maszkos irodalom területén bontakozhatott ki leginkább. Ezt a sort Weöres Sándor Psychéje nyitja meg 1972-ben,